

ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

В сучасних цивілізованих країнах юридичне закріплення і гарантування гендерної рівності розглядається як одна зі складових ефективної демократії. Україна за індексом розвитку людського потенціалу у світі займає 74 місце, а з урахуванням гендерного чинника – 67 місце.

Наша країна підписала і ратифікувала міжнародні нормативні акти, що забороняють дискримінацію за ознакою статі та встановлюють гендерну рівність. Створюється національна нормативна база, що регулює гендерні відносини в суспільстві: Указ Президента України “Про поліпшення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади у відношенні забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків” від 26.07.2005 р., Закон України “Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків” від 08.09.2005 р.

На сьогоднішній день в Україні функціонує 22 наукових центри жіночих і гендерних досліджень. У 2000 році створено 3 центри “Чоловік проти насильства”, метою організацій є об’єднання зусиль чоловіків у подоланні насильства, у досягненні гендерної рівності в суспільстві, прагнення змінити гендерний стереотип у поведженні чоловіків, повною мірою реалізувати роль чоловіка в сучасній сім’ї і суспільстві, освітні програми для майбутніх батьків.

Розвиток в сучасній Україні громадянського суспільства та демократії, що передбачає закріплення в соціумі таких базових цінностей як – свобода, справедливість, рівність, в тому числі гендерна рівність, не можливий без критичного перегляду традиційної патріархальної системи гендерної соціалізації. У зв’язку з цим актуальним є моніторинг українського суспільства з точки зору аналізу уявлень, що склалися у сучасному українському суспільстві про «чоловічі» і «жіночі» соціальні ролі, співвіднесення цих уявлень із принципами гендерної рівності, виявлення основних патріархальних стереотипів гендерного характеру, що перешкоджають установах гендерної рівності та формуванню демократичного світогляду.

В сучасній Україні продовжує зберігати достатньо сильні позиції поділ ринку праці на “чоловічі” і “жіночі” професії. Так станом на 2001 рік співвідношення працюючих жінок і чоловіків (%): у сільському господарстві 42,9/57,1; у гірничодобувній та обробній промисловості 38,4/61,6; у будівництві 19,5/80, 5; у торгівлі 57,7/42,3; у сфері транспорту і зв’язку 32,6/67,4; у фінансовій діяльності 56,6/43,4; у сфері освіти, охорони здоров’я, соціального забезпечення 78,3/21,7. [2; с. 32]

Парламентські вибори в Україні 1998, 2002 року продемонстрували, що партії не готові до гендерного паритету у своїх рядах: у 1998 р. чоловіки-кандидати в депутати склали 89% [3], а у 2002 р. 93% усіх депутатів за партійними списками. [1; с. 20] За всі парламентські вибори, що відбувалися в незалежній Україні, жінок-депутатів було менше 10%, що вважається гранично допустимою нормою в цивілізованих країнах: парламент 1994 року – 5,7%; 1998 року – 8,1%; 2002 рік – 5,1% [1; с. 22]. Із зменшенням впливу представницького органу влади гендерна ситуація змінюється: у місцеві ради в 2002 році було обрано 37% жінок-депутатів, а в деяких регіонах їхня чисельність доходила до 50% [1; с. 21].

Серед причин нечисленності жінок у парламенті України частіше називають такі: жінки менше ніж чоловіки спроможні керувати державою 23%; представники влади створюють перешкоди для розширення жіночого представництва в парламенті 21%; партії не хочуть висувати зі своїх рядів жінок-кандидатів 15%; відсутність в жінок грошей на виборчу кампанію 14%; жінки не витримують виборчі баталії 11%; жінки самі не хочуть йти у велику політику 8% [1; с. 25]. На рівні розуміння українське суспільство усвідомлює необхідність розширення участі жінок у виробленні політики держави. Так 60% жінок і 41% чоловіків указують, що жінок недостатньо в парламенті України. Проте 40% чоловіків вважають, що жінок у парламенті України достатньо [1; с. 24]. На питання про те, скільки ж повинно бути жінок серед керівних державних органів влади на вищому і місцевому рівнях 29% українців вважають, що половина, 26% – біля третини, 15% – менше однієї третини, а 10% вважають, що жінок в органах влади повинно бути мало або взагалі відсутні [1; с. 25]. Однак, висловлюючись за розширення впливу жінок на прийняття державних рішень, 71% українців не підтримує ідею пропорційного представництва жінок у владних органах [1; с. 26]. В ст. 15 Закону України “Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків” від 08.09.2005 вказується, що “політичні партії, виборчі блоки під час висування кандидатів у народні депутати України передбачають представництво жінок і чоловіків у відповідних виборчих списках”. При цьому питання яким чином, в яких пропорціях має бути це представництво, де ті межі, той мінімум, за яким співвідношення чоловіків та жінок в органах влади є неприпустимо несправедливим у вищезгаданому нормативно-правовому акті, на жаль, законодавчо не врегульовано, а отже залишилося порожньою декларацією, так би мовити “добрими намірами”. Дає про себе знати стереотип, що політика “чоловіча” справа. Так 58% вважають, що чоловіки кращі політичні діячі, ніж жінки. Причому так думають 71% чоловіків і 48% жінок [1; с. 26]. Отже чоловіки схильні недооцінювати жінок. Але звертає увагу і той факт, що “неповноцінність” жінок усвідомлять не тільки чоловіки, але і самі жінки.

На початок 2003 року серед державних службовців Апарата Президента, Апарата Верховної Ради, Секретаріату Кабінету міністрів України співвідношення між кількістю жінок і чоловіків на керівних посадах

складало 1:3, тоді як технічних працівників в органах влади 4:1 і більше [2; с. 15]. На 2004 рік гендерне співвідношення жінок і чоловіків на керівних посадах в органах влади виглядало в такий спосіб (ж/ч %): народні депутати 5/95, депутати місцевих рад 42/58, обласні органи влади 15/85, районні органи влади 24/76, сільські органи влади 47/53, селищні органи влади 48/52, Кабінет міністрів України 10/90, чиновники вищого рангу (1-2 категорії) 17/83 [2; с. 31]. Таким чином у сфері розподілу влади і політичної діяльності в українському суспільстві наявні ознаки горизонтальної та вертикальної гендерної сегрегації (асиметрії).

Українці відчувають гендерний диспаритет у суспільстві. Так 61% жінок і 51% чоловіків вважають, що статус чоловіка в Україні вище, ніж статус жінки. І тільки 26% жінок і 38% чоловіків відзначають рівність обох статей [1; с. 23].

Гендерний дисбаланс закріплюють і українські ЗМІ. Так аналіз співвідношення згадування жінок і чоловіків у основних найбільш популярних українських періодичних виданнях 2002 року становило при освітленні тем (ж/ч%): політика, економіка, законодавство, міжнародні відносини 3,6/96,3%; культура, мистецтво, шоу-бізнес 22,6/77,3%; освіта, охорона здоров'я, наука, 23/76,9%; сім'я, споживання 48/52%, спорт 23,5/76,4%; кримінальні події, надзвичайні ситуації 15,5/84,4% [2; с. 89]. Отже на сторінках преси про чоловіків пишуть частіше як у сферах, де реально існує гендерний дисбаланс, наприклад, політика, так і в сферах паритетних (спорт), але й крім цього у "жіночих" (освіта, медицина). При аналізі 5 основних українських телеканалів: УТ-1, 1+1, УТ-2, Інтер (УТ-3), ICTV у 2003 році було виявлено, що жінки згадувалися в програмах випуску новин у середньому в 7,5 разів рідше, ніж чоловіки, а в інформативних програмах у – 15,5 разів [2; с. 91].

Достатньо сильним залишається в сучасному українському суспільстві стереотипне уявлення про "нечоловіче заняття" – вихованні дітей. Більшість обов'язків стосовно дитини в сім'ї виконує жінка (ч/ж %): відвідування лікаря 11/89, догляд за хворою дитиною 10/89, збирати дитину в школу, дитячий сад 7/76, вкладати спати 12/74, допомагати робити уроки 28/61, відводити в школу, дитячий сад 16/52, забирати зі школи, дитячого саду 15/47, планування вільного часу 20/62, контроль за режимом дня 18/79, відвідування разом культурних закладів 15/50 [1; с. 86]. Традиційно розподіляються і сімейні обов'язки в сучасних українських сім'ях. Жінка виконує 63% домашньої роботи, тоді як чоловік 16% [1; с. 84]. Посилення залучення жінок до соціальної сфери і при цьому традиційний розподіл сімейних ролей, за яким переважно жінки ведуть домашнє господарство і виховують дітей, має такі наслідки: 1) працюючи заміжні жінки мають більш широкий рольовий діапазон, ніж одружені чоловіки; 2) надмірне подвійне соціальне навантаження на жінку (робота + сім'я) веде до фізичного та морального виснаження, нервових стресів, конфліктів у сім'ї; 3) порівнянні з чоловіком жінці складніше повноцінно реалізувати себе у професійній сфері. Важкість балансування між соціальною і сімейною ролями нерідко веде до жертвової відмови від сфер діяльності, що потребують постійного фахового самовдосконалення, невинного творчого розвитку і росту, страху прагнути до керівної посади, оскільки це вимагає багато часу і зусиль, і натомість погодження на низко кваліфіковану роботу, посади технічних працівників, малооплачувану роботу, якщо це дозволяє більше зосередитися на сім'ї. Отже порушується право жінки на вільний та різнобічний розвиток своєї особистості, можливість гармонійно поєднувати роботу та материнство; 4) виникає феномен "відсутнього батька", що негативно відображається на процесі виховання дітей і позбавляє чоловіків можливості одержати задоволення від свого батьківства. Проте 77% чоловіків і 68% жінок задоволені існуючим розподілом сімейних обов'язків [1; с. 88].

З точки зору традиційних патріархальних стереотипів визначається в сучасній Україні успіх у житті жінки і чоловіка. Респонденти обох статей практично одноставно вказали на більшу важливість для чоловіків, ніж для жінок таких показників як: вища освіта, професіоналізм, престиж, керівна посада, власний бізнес, кар'єра. Традиційно оцінюється чоловіча і жіноча реалізація в суспільстві. Показниками успіху в житті чоловіка респонденти обох статей називали (відповідно ч/ж): фінансову незалежність 67/66%; високі прибутки 66/67%; сім'я 61/61%; власний бізнес – 50/49%; власний будинок 42/43%; діти 42/39%. Для жінки критерієм самореалізації назвали (відповідно ч/ж): сім'я 84/80%; діти 78/77%; власний будинок 53/59%; фінансова незалежність 50/59%. Цікаво, що жінки багато в чому одноставні з чоловіками щодо власної самореалізації і також на перше, друге і третє місце поставили для себе як критерій сім'ю, дітей, власний будинок. Проте значимість таких показників у своєму житті як фінансова незалежність і високий прибуток жінки оцінюють більш високо, ніж чоловіки для них: відповідно 59% проти 50% і 41% проти 35%. Керівна посада, кар'єра, власний бізнес виявилися «чоловічими» критеріями успіху. Так для чоловіків ці чинники виділило 36% чоловіків та 42% жінок, тоді як для жінок керівну посаду як критерій успіху зазначило 14% чоловіків і 15% жінок. 50% чоловіків вважають, що власний бізнес важливий для чоловіка і тільки 18% згодні з тим, що бізнес критерій успіху і для жінки. Цікаво, що і серед жінок таку точку зору мають не більше 19%. На кар'єру як показник успіху для чоловіка вказують 39% чоловіків, але для жінок тільки 18% чоловіків виділяють цей чинник як критерій успіху, із ними згодні 21% жінок [1; с. 65]. Так 79% жінок і 85% чоловіків взагалі упевнені, що жінки схильні більше віддавати перевагу сім'ї і материнству, а не кар'єрі [1; с. 78]. Цікаво, що незалежно від статі в українському суспільстві достатньо міцний традиційний образ приватної жінки, зануреної у власну сім'ю, дітей, що ставить на перший план за значимістю цінності сім'ї і другорядним бажання власного розвитку та соціальної самореалізації: кар'єру, власну справу, керівну посаду. З тим, що бути домогосподаркою – це такий же засіб реалізувати себе, як і працювати згодні 59% респондентів. З них 53% жінок і 66% чоловіків. Причому думка респондентів мало залежить від віку і статі:

такої точки зору притримується більше половини молоді. Так із реалізацією жінки в якості домогосподарки згодні у віковій групі 18-28 років – 58% чоловіків і 52% жінок, 29-49 років – 69% чоловіків і 51% жінок, більш 50 років – 68% чоловіків і 58% жінок [1; с. 69]. Більш того, якщо на ринку праці робочих місць недостатньо, то 56% чоловіків і 38% жінок переконані, що чоловіки повинні мати більше прав на роботу [1; с. 68]. Таким чином у суспільній думці жінка не тільки не повинна прагнути до кар'єри, а навпаки, у разі потреби від неї чекають, що вона скромно поступиться чоловікам місцем в соціальному просторі, а 51% респондентів обох статей навіть впевнені, що жінці важливіше підтримувати кар'єру свого чоловіка, ніж робити власну [4; с. 142].

Уявлення про ідеальну жінку в свідомості українського суспільства також має гендерний відтінок. В очах чоловіків вимальовується тендітний, ніжний, залежний (соціально, економічно і психологічно) образ жінки, основні риси якого: доброта 76%, зовнішня привабливість 60%, розум 49%, вихованість 41%, скромність, стриманість почуттів 38%, гарний смак 34%, поступливість 30%, енергійність 29%, комунікабельність 27%. Цікаво, що якості, що сприяють жіночої самодостатності, автономності одержали у чоловіків невеличкі %: уміння постояти за себе 21%, цілеспрямованість 20%, незалежність, самостійність 12%, уміння заробляти гроші 11%, наполегливість 10%, сила волі 8%, лідерські якості 5%. В уявленнях українських чоловіків жінка у своїй традиційній ролі – достатньо фемінна. Образ ідеальної жінки у свідомості самих українських жінок також спирається на змістовне ядро основних якостей, виділених чоловіками: доброта 66%, розум 50%, зовнішня привабливість 46%, виховання 38%. Але цікаво, що жінки в порівнянні з чоловіками менше схильні цінувати свою зовнішню привабливість 46% проти 60%. Крім того менше % у порівнянні з чоловіками одержали у жінок такі якості як: доброта 66 у порівнянні з 76%, скромність 29 у порівнянні з 38%, поступливість 21 у порівнянні з 31%. І більш високо жінки оцінили індивідуально-вольові якості в жінки: уміння постояти за себе 37% проти 21%, енергійність 35% проти 29%, незалежність 19% проти 12, уміння заробляти гроші 19% проти 11%. Таким чином в очах жінок образ ідеальної жінки андрогенний, тобто прагне гармонійно поєднати фемінні та маскуліні риси. Це говорить про те, що, принаймні, на рівні усвідомлення жінки готові грати більш серйозну соціальну роль, ніж та, до якої звикли і чекають від них українські чоловіки.

Змістовне ядро образу ідеального чоловіка в очах респондентів обох статей збігається і відповідає традиційному уявленню про чоловіка та його соціальну роль у суспільстві: уміння заробляти гроші одержало найбільшу кількість % (відповідно ч/ж) 66/69%. Далі називаються: розум 53/53%, уміння постояти за себе 51/42%, відповідальність 47/52%, енергійність 49/43%, цілеспрямованість 44/38%, сила волі 35/32%, наполегливість 28/27%, лідерські якості 24/26%. Водночас в очах жінок на відміну від чоловіків образ ідеального чоловіка частково зменшив ряд маскуліних рис, з іншого боку, підсилив ряд фемінних (порівн. ч/ж): жінки побажали, щоб чоловіки були більш емоційними, менш стриманими у своїх почуттях 66% проти 6%, більш поступливими 7/11%, вихованими 20/25%, добрими 23/30%, менше % отримали такі вольові якості як енергійність 49/43%, уміння постояти за себе 51/42, цілеспрямованість 44/38 % [1; с. 72].

Підсумовуючи, слід зазначити, що в сучасному українському суспільстві сильні патріархальні гендерні стереотипи, ряд з яких має характер гендерної дискримінації: а) комплекс меншовартості жінки, за яким вона не здатна, не спроможна займатися певною діяльністю (наприклад, обіймати керівні посади, заробляти гроші); б) наявність “чоловічих” і “жіночих” професій, посад. “Жіночі” професії мають меншу оплату і менший престиж в очах суспільства. Проте це не має нічого спільного з їх важливістю для соціуму і рівнем освіти, тому що багато професій у “жіночих” сферах потребують тривалого навчання у вищих навчальних закладах; в) залежність соціальної самореалізації людини від приналежності до певної статі (наприклад, успіх чоловіків вимірюється у публічній сфері, жінок – у сімейній); г) ототожнення соціальної самореалізації, життєвого успіху жінки насамперед із сім'єю і дітонародженням; д) обмеження світу жінки вузькими рамками сім'ї і не визнання за нею права на свою особистість (не тільки чиясь дружина та мати), на власний психопростір, на своє душевне та соціальне життя, на потребу у власній самореалізації, розвитку себе як гармонічної різнобічної, творчої особистості; е) працююча, заміжня жінка всеодно насамперед дружина і мати. Всі інші соціальні ролі другорядні і ними можна зневажити; ж) очікування від жінки жертвовної ролі у суспільстві. Кар'єрна самореалізація чоловіка важливіша кар'єрної самореалізації жінки. Більше того жінки повинні бути готові уступити чоловікам місце в соціальному просторі, знехтувати власними прагненнями до професійного успіху задля підтримки кар'єри чоловіка; з) гендерні уявлення про ідеального чоловіка та ідеальну жінку в основі залишаються традиційними патріархальними.

Проаналізовані нами два основних агенти соціалізації – сім'я та ЗМІ відтворюють в українському суспільстві традиційний патріархальний тип гендерної соціалізації, за яким жінку виховують як слабку, беззахисну, залежну економічно, соціально і психологічно.

Носії демократичного гендерного менталітету в Україні – молоді жінки і насамперед до 25 років, тоді як чоловіки, незалежно від віку більше схильні до патріархальних гендерних стереотипів. Отже в умовах розвитку демократії та громадянського суспільства в Україні необхідна нова система гендерної соціалізації, що має спиратися на демократичні цінності. Для України актуальним продовжує залишатися питання гендерної просвіти, і зокрема молоді. Суттєву роль у демократичній гендерній соціалізації мають відігравати ЗМІ та заклади освіти. В цьому контексті є вельми корисним досвід ряду університетів України, які започаткували викладати курс «Гендерної політики».

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – ДО: Київський інститут соціальних досліджень, 2003.
2. Гендерний розвиток в Україні: реалії і перспективи. United Nations Development Programme un Ukraine, 2003.
3. www.cvk.gov.ua
4. Оксамитна С. Гендерні відносини крізь призму громадської думки в Україні та світі //Гендерна перспектива / Упорядник В. Агеєва. – К.: Факт, 2004. – С. 135-148.

Анотація

Развитие демократии и гражданского общества в современной Украине нуждается в обеспечении таких базовых ценностей как: свобода, справедливость, равенство. В статье проанализированы основные гендерные стереотипы в современной Украине, которые тормозят формирование демократического мировоззрения.

Скальський В.

**СУСПІЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ТА РЕВОЛЮЦІЙНІ ОЧІКУВАННЯ
УКРАЇНЦІВ-КАТОЛІКІВ В 1917 РОЦІ**

Попри те, що в історіографії Українській революції 1917 – 1921 рр. присвячено чимало наукових праць, практично не дістало висвітлення питання релігійного визволення. Дослідники, як правило обмежуються згадками про наявність свободи віросповідань в період Центральної Ради, Гетьманату та Директорії або ж говорять про православ'я, тоді як інші конфесії, в тому числі католицизм залишаються поза увагою. Такими є дисертаційні дослідження Т. М. Євсєєвої “Російська православна церква в суспільно-політичному житті України 1917 – 1921 рр.” (К., 2002), А. М. Киридон «Державно-церковні відносини в радянській Україні (1917 – 1930 рр.)», В. І. Силантьєва “Влада і Православна церква в Україні (1917 – 1930 рр.)”, О. В. Ткачук “Український церковно-православний рух 1917 – 1921 рр.”. Питанню місця католиків в Українській революції 1917 – 1921 рр. частково приділяють увагу В. Ульяновський, Б. Андрусин, Н. Рубльова.

В історії України роль католицизму є неоднозначною. Він завжди був дразливим моментом внутрішньо та зовнішньополітичної ситуації на українських землях. Особливо в стосунках з поляками – найближчим католицьким сусідом українців. Ці два етноси співіснували поряд протягом століть. В свідомості українських селян міцно укорінились стереотипи “поляк-католик” та “поляк-землевласник”, які поєднуючись вибудовували логічний ланцюжок: “щоб стати землевласником треба бути католиком”. А приклади успішних католиків (поляків-землевласників) були у всіх на виду. Потреби щоденної співпраці і співжиття призводили до неусвідомленої асиміляції [1; 63]. Бажаючи зайняти більш вище соціальне становище та під впливом діяльності католицької церкви частина українців перейшла в католицизм.

Станом на 1897 рік в дев'яти питома українських губерніях проживало 335 487 католиків, які визнали рідною мовою українську [2]. Це складало майже 40 % всіх католиків, що жили тут. Звичайно, за 20 років до революції 1917 року їх кількість змінилась. Товариство українців-католиків в 1917 р. заявляло про майже мільйон прихильників римо-католицької церкви. Звісно, що цифру можна піддавати сумніву, адже різні політичні та громадські організації схильні перебільшувати свою потенційну соціальну базу. Проте, і заперечувати факт збільшення кількості католиків на поч. ХХ ст. ми не можемо. Факторів такого зростання досить багато. Наприклад, після проголошення Маніфестом в жовтні 1905 року свободи віросповідань багато православних перейшли в католицизм. Це був наслідок скасування російською владою церковної унії. Населення, яке здавна жило в унії, але насильно було переведене в православ'я, тепер переходило до римо-католицької церкви [3; 28], оскільки остання ближча до уніатського світогляду. До того ж, польські католики, реалізуючи власний національний проект, не шкодували зусиль, всіляко підтримуючи такі міжконфесійні переходи. З початком I Світової війни кількість українців-католиків збільшилась за рахунок втікачів з окупованих німцями територій. Даються взнаки і демографічні процеси.

1917 року на українських землях діяли такі католицькі дієцезії – церковні адміністративно-територіальні одиниці: Луцько-Житомирська (центр – Житомир; охоплювала Київську, Подільську та Волинську губернії), Тираспольська (центр – Саратов; включала Херсонську, Катеринославську та Таврійську губернії) та Могилівська дієцезія (осередок – Санкт-Петербург; Чернігівська, Полтавська, Харківська губернії). Всі дієцезії підлягали Могилівській митрополії [4; 136-137].

Українці-католики від революції 1917 року очікували вирішення своїх проблем: етнічної та релігійної ідентифікації у свідомості жителів українських земель; національної школи; національної католицької церкви; свободи віросповідань. Це могло бути здійснено в умовах вільної України. Весною 1917 року в Києві виникає Товариство українців-католиків. Розташовувалось воно поряд з Центральною Радою в київському